

*Людмила Огнева*¹

СЛОВО ПРО ХУДОЖНИЦЮ АЛЛУ ГОРСЬКУ

В ніч із 24 на 25 лютого 1956 року на закритому засіданні XX з'їзду КПРС перший секретар ЦК КПРС Микита Хрущов виголосив таємну доповідь, присвячену розвінчанню культу особи Сталіна. Зміст доповіді викликав шоккову реакцію в залі. Деякі делегати непритомніли. Інші вірили і не вірили одночасно. Перед ними постав новий образ Сталіна — малокомпетентного, надзвичайно жорсткого тирана, який послідовно створював свій культ, безжалісно знищуючи опонентів і вчорашніх соратників.

Але жодній критиці не було піддано систему, яка породила злочини набагато страшніші й багато чисельніші, ніж злочини фашистського режиму Німеччини. Проте цей момент можна вважати точкою відліку звільнення радянського суспільства від найреакційніших рис, які гальмували його розвиток, і початком часткової лібералізації деяких сфер життя суспільства. Згодом ці часи дістали назву «відлиги». Саме «відлига» і породила суспільне явище — шістдесятництво.

Україна була найважливішою колонією великої імперії і тому зазнала найжахливіших втрат за всю історію свого існування. Геноцид української нації відбувся трьома штучно створеними голодоморами: 1921—1922, 1932—1933, 1946—1947 рр.

---

¹ Огнева Людмила — радіофізик, громадська діячка. Член національної спілки журналістів України та національної спілки майстрів народної творчості України. Лауреат конкурсу «Жінка Донбасу — 2007».

1920—1924, 1929—1931; 1933; 1937—1938, 1946—1951; 1965, 1972—1973, 1979—1980 рр. — дати «пікових» моментів репресивної політики СРСР щодо української інтелігенції. А ще постійна боротьба з «націоналізмом» в Україні, яка не вщухала протягом усього періоду існування радянської влади.

Це призвело до виснаження інтелектуально-культурного генофонду України. Йдеться не тільки про фізичні втрати. Був розірваний зв'язок між поколіннями інтелігенції, тобто припинився процес розвитку вгору. Нове покоління починало майже з нуля, що не могло не позначитися на його культурному рівні, а розрив у розвитку довелося надолужувати вже шістдесятникам — інтелігенції, яка «народилася» під час хрущовської «відлиги». Алла Горська була однією з найпомітніших постатей серед шістдесятників.

Навколо Алли Горської, яка була найяскравішою постаттю, найрішучішою і найенергійнішою, гуртувалися всі ті, хто не був байдужий, хто шукав витоків та сучасних напрямків, аби виявити своє українське лице серед культур народів світу...¹

Негативним наслідком репресій була поява так званого «генетичного страху» в цілому покоління. На тлі цього страху мужність, відвага і безкомпромісність А. Горської просто вражали.

Мало хто відважувався тоді виступати проти монстрів старої ідеології. Алла Горська належала до тих, яких мало.²

Все почалося з Клубу творчої молоді «Сучасник», який виник на початку 60-х років. Із Москви надійшла

---

¹ *Заливаха О.* Узнесення // Алла Горська. Червона тінь калини. — К., 1996.

² *Танюк Л.* Вбитий талант // Алла Горська. Червона тінь калини. — К., 1996.

вказівка «очолити» ініціативу під егідою міського комітету комсомолу. В Жовтневому палаці, в кімнаті № 13, організувалися секції: кіно, театральна, письменницька, художня, музична. Попервах клуб існував і діяв без особливих перешкод, можливо, тому, що не порушував національні проблеми.

Десь через рік-два клуб прокинувся до національного життя. І спричинила це Алла Горська. Режисер, а нині депутат Верховної Ради Лесь Танюк згадує:

Якось одного чудового дня сиділи ми у великій залі інституту, осіб п'ятдесят—шістдесят, аж раптом відчиняються двері й заходить великий гурт екстравагантних молодих людей: художники! Привела їх Алла Горська. Висока, коси хвилями, білий светр, сині брюки спортивного крою. Дуже голосна, життєрадісна — вмить все переінакшила, і за кілька хвилин ми вже говорили про необхідність розвивати мистецтво української театральної афіші, про повернення до джерел і традицій, про необхідність рівнятися на самих себе, на Бойчука і Курбаса, бути гідними наших поетів (всі ті, хто розстріляний), які вже тоді звучали.

Власне, з цього приходу і почався справжній Клуб творчої молоді. Художники-нонконформісти принесли із собою дух активного бунту, заперечення старих догматів і форм. А було їх у малярській секції, яку очолила Алла, досить багато, понад двісті чоловік! У клубі вирували пристрасті, — вечори, дискусії, поїздки Україною з метою вивчення і збереження пам'яток архітектури, театральні вистави, розробки десятків проєктів...

Потім почалася навала «кіношників», протоптали стежки до Клубу молоді поети, прозаїки, журналісти, історики, автори київських театрів, комсомольські та партійні працівники. І саме завдяки численній перевазі загону художників набула практичного сенсу основна ідея Клубу творчої молоді — об'єднати молоді творчі сили Києва, вирвати з-під влади. З березня — квітня 1960 р. Клуб заявив себе по всіх усяодах... Алла була душею Клубу, його мотором та організатором.

Хто ж така Алла Горська!?

Походила вона з родини досить високої. Олександр Горський, батько Алли, стояв біля самих джерел радянського кінематографу. Він був директором Української республіканської художньої студії, працював директором Одеської кіностудії. Заснував Ялтинську кіностудію і став її директором.

Алла народилась 18 вересня 1929 року в Ялті. У 1931—1943 роки жила в Ленінграді, де батько обіймав посаду директора кіностудії «Ленфільм». Після остаточного прориву блокади 1943 року Горські евакуювалися до Алмати і того ж року переїхали до Києва. У 1948 році Алла закінчила Київську республіканську художню школу з золотою медаллю. Відразу ж вступила до Київського художнього інституту на факультет живопису. Улітку 1952 року вийшла заміж за блискучого художника Віктора Зарецького. 1954 року у них народився син Олексій.

Аллу та Віктора в'язала велика любов і об'єднувало майже побожне ставлення до мистецтва. Лесь Танюк згадує:

Жила Алла Горська, як усі ми тоді, гарячково: відчувалося, що відлига — ненадовго, і треба встигнути, встигнути, встигнути... Її квартиру на Репіна ми вважали філією Клубу творчої молоді, і щодня, щовечора там коїлося таке, що бідолашнім Зарецьким годі було й позаздрити. А проте і малий Лесик, і сам господар Віктор Іванович, наш пречудовий Вітько, блискуче вписувались у цю квартиру-комуна, де гість часто був подарем, а господар — гостем і де всім належало все...

Відомий австрійський мистик і філософ Рудольф Штайнер захопив на початку століття молодого Курбаса переконаністю в тому, що новий виток цивілізації і культури почнеться у Києві, — саме там, де протягом довгих століть пролито стільки народної крові. Ця історична кров і дасть поштовх народженню нової мистецької Мекки; Курбас залишає Відень та Львів і переїздить до Києва, аби творити там нову цивілізацію.

З яким захопленням Алла Горська сприйняла цю ідею, їй вірилось, що передбачення Штайнера здійсниться ще за нашого життя — і тоді не є випадковим, що усіх тут — Дзюбу з Донбасу, Драча з Тетіївщини, Стуса з Вінниччини, Танюка і Сверстюка з Волині, Заливаха, Світличного, Семикіну, Северук і десятки, сотні з Закарпаття, Львівщини, Херсонщини, Одеси, Таврії звело в Києві Провидіння з однією метою: аби всі вони спричинилися до відбудови України, до її відродження — через культуру, через мистецтво, через етику.

Алла спочатку не дуже володіла українською мовою, не досить добре знала українське мистецтво. Надолужуючи прогалини в освіті, запоем читала. Сперечалася насмерть. Коли далеко за свої 30 років побачила, що в неї не благополучно з мовою, — під диктовку Надії Світличної почала писати всілякі вправи. Студіювала українські словники, щось постійно виписувала, вивчала вірші — в ній прокинулось родове, генетичне, природне.

Якось я поцікавився: «А чому стався такий перехід?». Алла відповіла: «Надходить мить, коли тобі раптом стає соромно. Вже десь із півроку як відчула: живемо безсоромним життям...». Із пут цієї безсоромності вона й виривалася. І ще додав би: багато тодішньої київської молоді, ті, кому нині сорок — сорок п'ять, пройшли добру школу Алли Горської.

У Клубі було започатковано «Другий український театр», режисером якого вважався Лесь Танюк, сценографом і художником костюмів — Алла Горська. За три роки спільної роботи разом Лесь Танюк і Алла Горська підготували три вистави: «Отак загинув Гуска» репресованого драматурга Миколи Куліша, «Ніж у сонці» поета Івана Драча та «Правда і Кривда» Михайла Стельмаха. Всі ці вистави були заборонені владою. Коли заборонили «Отак загинув Гуска», Алла висловила: «Вперше присутня на своєму власному похороні». Лесь Танюк згадує:

Для Алли не існувало у театрі дрібниць. Вона була справжній майстер сцени. «Слухайте! — Захоплювалася вона на

генеральних пробах. — Таж тут можна малювати світлом, розумієте? Малювати темрявою, дощем, хмарами! Це ж геніально — плинний об'єм! Куди к бісу скульптурі! А кольори? Таких у житті не вигадаєш!» І я справді переконаний, що в особі Алли Горської Україна втратила майбутнього видатного сценографа.

Закриття вистав було великим ударом для Алли. До театру вона більше не повернулася.

Причиною заборони вистав, створених Танюком та Горською, були не самі вистави: починалася доба «закрутки гайок».

Закрили й Клуб творчої молоді з притаманним владі вандалізмом: розбили погруддя Миколи Куліша, повикрадали історичної ваги рукописи, документи.

До закриття клубу спричинились і подані до Міської ради листи комісії, створеної при Клубі, де потай збирали матеріали про репресії тридцятих років. До комісії входили Алла Горська, Василь Симоненко і Лесь Танюк. Свідки вивели їх на Биківню. Комісія почала перевіряти чутки про жахливі сталінські поховання. Розповідає Лесь Танюк:

Року 62-го чи 63-го ми дісталися туди, до Биківні, втрюх — Горська, Симоненко і я. Місце як місце, горби, трава, земля вгинається під ногами, пасуться кози, а на рівному місці посеред лісу хлопчачки грають у футбол. Василь: «А ти подивись, чим вони грають». Пацани гралися маленьким дитячим черепом, простріленим двічі... Алла відійшла, розплакалась, довго не могла говорити. Місцевий дідусь під чаркою оповідав нам про те, що творилося після літа 1936 року «за зеленим парканом», яким було огорожене це страшне місце. Василь, ніби не слухав його. Дід пішов, і Василь прочитав мені такі рядки:

Ми топчемо і ворогів, і друзів,
О бідні йорики, всі на один копил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил...

Мийтоді не мовчали. Так з'явився на світ «Меморандум-2», який ми подали до Міської ради. Там його справно й поховали. Відповіді, звичайно, ніякої не отримали. Але відтоді почалась нова, найболючіша хвиля переслідувань. Василя Симоненка дуже побили, коли він приїхав додому, в Черкаси, — і раз, і вдруге, і втретє, — у міліції. Після того він захворів і помер. За Аллою дуже слідкували, погрожували. Час був непевний, такий непевний, що, бува, стоїш на пероні метро і остерегаєшся — як би «випадково» не зіштовхнули під колеса.

У 1964 році Алла разом з Опанасом Заливахою та Люділою Семикіною створили в Київському університеті вітраж. Це був не тільки мистецький твір, а більше — згусток революційної ідеології. Каркас, на якому мусило кріпитися скло, митці передбачили підкреслено грубим, як ґрати. Постаць Т. Шевченка, котрий за тими ґратами пригортав Матір-Україну, доповнював текст:

Возвеличу малих отих рабів німих,
а на сторожі коло них поставлю слово.

Саме ці слова найбільше і допекли начальству. Вітраж розбили, мало хто встиг його й побачити. Надто багато вогню, гніву було у вітражі... Горську та Семикіну виключили зі Спілки художників.

Хрущовська свобода швидко скінчилася! Уже 1965 року почалися перші арешти. Забрано друзів Алли — Івана Світличного та Опанаса Заливаху... Відтоді вона пішла на беззастережний змаг з КДБ. Стінка на стінку! Сила на силу! Але ж ті сили були нерівні. Та Аллу ніщо не може зупинити, коли справа стосується честі, гідності і взагалі людської порядності. Галина Севрук згадує:

...Вона сміливо казала правду приспанам, але пробудити їх не змогла, хоча при цьому гранувала свій дух і світила людям своєю мужністю. Коли ревнителі залізних порядків

бачили Аллу, в них починався параліч: ця істота з космосу. Вона не вмістилася б в жодну в'язницю, вона потрощила б там усе, порозбивала б ґрати, нікому спокою не було б. Вона розділила б долю своїх друзів — в'язнів духу, — тричі вибачилася б перед мистецтвом, але пішла б за хлопцями. Серед перших і загинула б!

Великою віхою в Аллиному житті став 1965 рік. Відтоді вона в мистецтві звернулася до монументалізму, бо відчула, що в ньому можна найкраще і найсильніше відтворити національну епопею: поринула в соціологію мистецтва, в книжку Гавзенштайна. Студіювала Михайла Бойчука¹, завжди мала під рукою альбом з мексиканцями Ріверою², Ороско³, Сікейросом⁴. Повторювала, що монументалізм — це мистецтво державне. На жаль, держава була не така, як їй хотілося. Алла не терпіла декоративних, безпроблемних мозаїк...

Відпрацьовувати принципи нової школи монументального мистецтва вони почали у Донбасі.

Віктор Зарецький згадував:

Ми працювали, захоплені ідеєю, не думаючи про гроші, відпрацьовували величезну кількість варіантів. Ішли

---

¹ Михайло Бойчук (1882—1937) — майстер світового рівня, основоположник нового стилю монументального мистецтва, базованого на українських традиціях і європейських взірцях.

² Дієго Рівера (*ісп.* Diego Rivera, 1886—1957, Мехіко; повне ім'я Diego María de la Concepción Juan Nepomuceno Estanislao de la Rivera y Barrientos Acosta y Rodríguez) — мексиканський художник ХХ ст.

³ Хосе Клементе Ороско (*ісп.* Jose Clemente Orozco, 1883—1949) — мексиканський маляр і графік, один із головних новаторів у монументальному живопису ХХ ст. Творчість Ороско пов'язана із традиціями доколумбового й народного мистецтва.

⁴ Хосе Давід (Альфаре Сікейрос, 1896—1974) — мексиканський живописець і графік, один із засновників мексиканської школи монументального живопису.

найскладнішим шляхом. Шукали оригінального, а не звичайного рішення.

Алла Горська писала:

... я працюю, щоб було мистецтво сучасне, українське, яке представляє свій народ. Народ незламний. Мистецтво, яке репрезентує націю, в свій час ніхто не зможе звалити.

Митці прагнули увібгати в свої мозаїки увесь біль могутньої, пов'язаної по руках і ногах нації. Їхнє мистецтво виходило альтернативним державному.

Разом із Віктором Зарецьким, Григорієм Синицею, Галею Зубченко, Геннадієм Марченком, Олександром Ковроваєм, Іваном Куликом, Василем Парахіним Алла виконала мозаїки в архітектурному ансамблі експериментальної Донецької ЗОШ № 5.

Там же, у Донецьку, 1967 року разом із Зарецьким і Синицею Алла виконала мозаїку «Дорогоцінність» (робочі назви: «Коштовність», «Жінка-Птах») в інтер'єрі ювелірної крамниці «Рубін».

Надзвичайно високу оцінку їхньому творчому доробку дав Василь Касіян:

Одним з найяскравіших досягнень у нашому монументальному мистецтві є мозаїка, яку виконала бригада митців у Донецьку (керівник — Г. Синиця). Я бачив ці мозаїки, високохудожні і реалістичні твори. Авторський колектив, створюючи нове, виходить з джерел українського народного мистецтва. Тому мозаїки їхні глибоко національні і сучасні, справді український монументальний живопис¹.

У маріупольському ресторані «Україна» (тепер «Аристократ») Алла Горська, Віктор Зарецький, Борис Плаксієв за участю Василя Парахіна, Надії Світличної та Галини

---

¹ Синиця Григорій Іванович // Шевченківські лауреати 1962—2001.

Зубченко із Григорієм Пришедьком виконали два мозаїчних панно — «Дерево металурга» («Дерево життя»)¹ і «Боривітер» (робочі назви: «Птах Еллади», «Птах Мрія»). Григорій Пришедько і Галина Зубченко у тому ж самому будинку в інтер'єрі гастроному «Київ» (тепер «Віват») за спільним з А. Горською та В. Зарецьким ескізом виконали мозаїчне панно «Квітуха Україна».

Мистецтвознавець Григорій Местечкін вважав, що

...творчий доробок Алли Горської, Григорія Синиці, Віктора Зарецького та Галини Зубченко за значимістю можна прирівняти до сучасних фрагментів фресок та мозаїк Михайлівського та Успенського соборів².

Пізніше Алла працювала в Краснодарі. Це була її остання велика робота — в музеї «Молодої Гвардії». Вони виграли конкурс ЦК ВЛКСМ, але дозволу на роботу ще не мали. І не отримали б. Завдяки наполегливості Алли, не маючи державного фінансування, живучи в борг, купуючи в борг матеріали, Алла Горська, Віктор Зарецький, Борис Плаксий і архітектор комплексу Володимир Смирнов, не чекаючи дозволу, почали працювати. А коли вже було виконано майже 100 м² вишуканої мозаїки, Спілка художників оголосила конкурс на оформлення цього ж об'єкту. Ніхто на пропозицію Спілки не відгукнувся. Тоді комісія склала акт на знищення мозаїки. У своєму щоденнику Алла записує:

Сильне радянське мистецтво так же не потрібне комусь на Україні, як комусь не потрібен на Україні краций в Радянському Союзі футбол.

З 1965 по 1968 рік в Україні йшли таємні і відкриті арешти, суди. Українська інтелігенція не раз писала до

¹ Мозаїка «Дерево життя» у 1980 р. була замурована. Розконсервована — 2008 р.

² Глібчук У. Захищаємо «Жінку-птаха» // Слово Просвіти. — 2002. — № 47. — 22—28 листопада.

Верховного Суду УРСР на захист Опанаса Заливахи, братів Горинів, Вячеслава Чорновола та інших. Із Спілки художників серед підписувачів були О. Данченко, Ю. Якутович, С. Кириченко, В. Кушнір, А. Горська, Л. Семикіна, Г. Зубченко, Г. Севрук, В. Зарецький, А. Німенко. Серед поетів — Іван Драч, Ліна Костенко, критики І. Дзюба, І. Світличний, Н. Світлична.

У квітні 1968 року за підписом 139 осіб — від академіків до робітників — було надіслано лист-звернення до Л. Брежнєва, О. Косигіна і М. Підгорного, в якому висловлювалося занепокоєння арештами інтелігенції.

Лист мав цілком прорадянський характер, його автори та їхні одностудійці висловлювали занепокоєння відходом від рішень XX з'їзду партії, «порушенням норм соціалістичної демократії». Проте реакція «верхів» була несподівано жорстокою. Різним формам переслідувань було піддано «підписаних». Більшість учасників цієї групи покаялася й отримала догану.

«Органами» поширювалися чутки, що начебто існують терористичні бандерівські організації, які «спрямовуються» західними спецслужбами. Одним із провідників цієї організації називалась Алла Горська.

Від Алли вимагали зняти підпис у листі до Брежнєва. Вона не погодилась. Наслідок — під загрозу знищення потрапляє мозаїка у Краснодарі. Щоб її врятувати, А. Горська відмовилася від авторства. Про це вона пише 5 грудня 1969 року в Мордовію до Заливахи:

Опанасе, мене позбавлено авторства, бо «даси каяття, дамо авторство». Працювати можу, а ось імені свого носити не можу. Переходжу на нелегальну роботу. Хай живе підпілля у монументальному мистецтві. Ми — ляльки в боротьбі певних груп. Хочуть — піднімуть, хочуть — відкрутять голову, хочуть — помилують. Все залежить від того, якій групі що буде вигідно для власного ствердження, а наше життя — це є дрібниця, не варта уваги. Втоплюєшся, проте: аби душа не сивіла.

Серед художників тільки незламна трійця жінок — А. Горська, Л. Семикіна і Г. Севрук — не покаялись і їх було виключено зі Спілки. А це означало, що людина втрачала право користуватися майстернею, її позбавляли замовлень на роботи. Фактично перекривали канали заробітків.

З листів Алли до Заливахи:

Виключили нас зі Спілки. Людмилу, Галю, мене. Від нас вимагали каяття, а ми ніяк не могли зрозуміти, чому маємо бути блядами.

***

Заливашенько, зіронька моя!

Одна серед багатьох зірок на небі, до яких простягнуті руки матері, Чумацький Шлях. Ви ідете, я їду цим шляхом, шляхом людей, для яких життя ніколи не було способом заробляти гроші. Вас почали стріляти в 65-му, нас — 15 червня 1968 р.

***

Опанасе! Ластівко білокрила! Не працювати нам разом на стінці. Проте краще бути похованим на цвинтарі людиною вбитою, ніж поза цвинтарем самогубцем-зрадником.

Вона справді могла працювати в негоду. Могла, коли в серці «шторм і сльози». Не вмiла б ходити на службу, щоб мати нормований день і відпустку. Працювала, скільки жила.

З листів до Заливахи:

Ось так живемо. Підтягнули животи, бо Бородай перекрив фінансування, проте працюємо, як вовки. Нам не звикати до 30 коп. на обід.

***

Працюю по 14 годин.

***

Ярослав Гашек, поручник Лукаш казав: «Залишимося чехами, але ніхто не повинен про це знати. Я — теж чех».

Як схоже на Україну й український народ: досить підмінити слово «чех» на «українець». Він вважав чеський народ своєрідною таємною організацією, що від неї краще триматися подалі.

За Аллою Горською стежили, часто демонстративно. Від випадкових перехожих чи попутників у транспорті можна було почути: «Вы доиграетесь, еще не такое будет»... Але вона продовжувала підтримувати стосунки з родинами ув'язнених, допомагати їм морально та матеріально. Допомогала й тим, хто виходив з табору по закінченні строку покарання.

«Ризик — це влада над своєю власною долею», — любила повторювати Алла. Ризикувати — це було в її характері. Вона боляче усвідомлювала: людям бракує відваги¹.

***

Місця собі не знаходила: «Чому ми такі негідники і раби?! Чому по сей день хворіємо хутором, не можемо вийти на ту орбіту, яка би Україну високо прокрутила?!»².

Аллу вбили 28 листопада 1970 року.
Юрій Андрухович писав:

Зараз, напевно, вже не йдеться про історію одного політичного вбивства майже тридцятилітньої давності. Режим, який багатьом нині вважається «застільним» і ледь не оксамитовим, насправді запекло вимагав жертв, безпомилково вирізняючи серед однотонного юрмиська «непростих радянських людей» якісь чужорідні об'єкти. Їх було страшенно мало, їх мусило бути саме стільки, їх була, за висловом Василя Стуса, всього тільки «горстка», тож завдання

---

¹ Семикіна Л. «Через тернії — до істини» // Образотворче мистецтво. — 1990. — № 5.

² Семикіна Л. «І смерть була, як смолоскип» // Україна. — 1990. — № 7.

режиму нібито й полегшувалось. Але то лише на перший погляд. Бо в тисячу разів легше давати собі раду з мільйонами зомбованих «трудожачих», аніж із кількома особистостями. Залишалась альтернатива: або ці особистості купувати, або їх знищувати.

Історія знищення художниці Алли Горської — одна з наймоторошніших серед них¹.

Вячеслав Чорновіл:

Алла Горська була надзвичайна людина. Це був один із світочів нашого відродження шістдесятих років. Це була наша совість. Я знаю моменти, коли люди, яких вона безмірно шанувала, але зробили якийсь трошки хибний крок, і Алла Горська, глибоко люблячи цю людину, так нещадно оцінила цей вчинок, що від того кроку був зроблений крок назад. Це була справді наша совість. Ви знаєте, що вона була вбита в листопаді 1970-го року при невияснених обставинах. А там все більше стає ясно, що її було вбито саме за те, що вона була нашою совістю².

Жахлива звістка про смерть Алли Горської всіх приголомшила. Аліса Забой з болем згадує:

Це був шок. Важко описати стан душі і тіла. З Аллою пішла найістотніша частка кожного з нас...

Аліса разом з Володимиром Прядком всю ніч перед похороном друкували фотографії Алли і роздавали усім на спомин.

Калину кидали і кидали на труну, і вона, наче кров, проступала крізь грудки підмерзлої землі.

---

¹ Андрухович Ю. Горстки опору // День.

² Зі стенограми виступу В. Чорновола 3 листопада 1991 р. у театрі ім. Заньковецької (Львів) на річницю початку випуску «Українського вісника».

Василь Стус, стоячи над могилою Алли з її портретом у руках, промовив:

Сьогодні — ти. А завтра — я,
і пустить нас Господь до пекла,
де нам на вічний біль — уткла,
в смерть перелякана земля.
І тільки горстка нас. Щопта
для молитов і сподівання,
усім нам смерть судилася зарання,
бо пізня суджена мета.

Над могилою тимчасово поставили різьблену з дерева дошку з калиновим орнаментом і написом: «АЛА ОЛЕКСАНДРІВНА ГОРСЬКА 1929—1970».

Дошку зробила Аліса Забой. У помилковому «АЛА» «контролери» з органів узріли тризуб.

Через рік спорудили пам'ятник — три пілони з чорних просмалених дощок — близько трьох метрів заввишки; між ними — чаша. На відзначення річниці з дня смерті Алли Горської в чаші запалили вогонь, а пізніше кляли в неї калину та квіти.

Вже на похороні Алли Горської заговорили про неї як людину, що вища за смерть і за те життя, яке вона так мало цінувала. Чи було її життя жертвним?

Так, Алла жертвувала своїм мистецтвом заради любові до України, заради друзів-однодумців. Кажуть, коли китайці будували свою велику стіну, вона не трималася, поки не стали робити людських жертвоприношень. Алла Горська належала до титанічної породи людей... Вона була просто велика, і от саме вона лягла до підмурівку нашої держави, там її кров...